

राज्यातील कृषी उत्पन्न बाजार
समितीमध्ये राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज
शेतकरी भवन बांधणे या योजनेस
मान्यता देणेबाबत...

महाराष्ट्र शासन
सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: कृबास-०३२३/प्र.क्र.११९/२१ स,
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
विस्तार इमारत, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक: १९ डिसेंबर, २०२३

प्रस्तावना—

शेतकऱ्यांच्या शेतमालाला योग्य भाव मिळण्यासाठी राज्यामध्ये बाजार समित्या स्थापन करण्यात आल्या आहेत. राज्यात ३०६ कृषी उत्पन्न बाजार समित्या असून त्यांचे ६२३ उपबाजार आहेत. या बाजार समित्यांमध्ये फळे भाजीपाला, अन्नधान्य यांची आवक मोठ्या प्रमाणात होत असून, वर्षाकाठी सुमारे रुपये साठ हजार कोटींची उलाढाल होते. तथापि, राज्यातील काही बाजार समित्यांमध्ये मुलभूत सुविधा उपलब्ध नसल्यामुळे, रात्री-अपरात्री बाजार समितीत शेतमाल घेऊन येणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या निवासाची गैरसोय होते.

सद्यस्थितीत राज्यातील ३०६ बाजार समित्यांपैकी १९० बाजार समित्यांच्या मुख्य बाजार आवारात/ उपबाजार आवारात शेतकरी भवनाची सोय आहे. तर ११६ बाजार समित्यांमध्ये किंवा त्यांच्या उपबाजारात शेतकरी भवन अस्तित्वात नाही. राज्यातील सर्व बाजार समित्यांच्या ठिकाणी शेतकऱ्यांसाठी मुक्कामाची सोय होण्याच्या दृष्टीने तिथे किमान आवश्यक मूलभूत सोयी असलेले शेतकरी भवन उपलब्ध करणे आवश्यक असल्याची बाब लक्षात घेऊन, मा.उपमुख्यमंत्री तथा वित्त मंत्री यांनी राज्याच्या सन २०२३-२४ करिता सादर केलेल्या अर्थसंकल्पात “कृषी उत्पन्न बाजार समिती असलेल्या ठिकाणी शेतकरी बांधवांना मुक्कामासाठी राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज शेतकरी भवन बांधण्यात येतील तसेच, त्यांच्या जेवणाच्या सोयीसाठी शिवभोजन थाळी उपलब्ध करून देण्यात येईल.” अशी घोषणा केली आहे.

सदर घोषणेनुसार कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांमध्ये शेतकरी भवनाचा वापर केवळ निवासासाठी न करता, बाजार समितीमध्ये आलेल्या शेतकऱ्यांच्या मूलभूत गरजा देखील शेतकरी भवनात एकाच ठिकाणी भागविल्या जातील या दृष्टीने शेतकऱ्यांच्या गरजेप्रमाणे बँकींग/ATM व्यवस्था, Locker/Security, शेती उपयोगी लागणारे सर्व साहित्य विक्री दुकाने, शेतकरी मार्गदर्शन केंद्र/सल्ला केंद्र/ प्रशिक्षण केंद्र इ. सुविधा उपलब्ध आवश्यक ठरते. त्यादृष्टीने राज्यातील ज्या कृषी उत्पन्न बाजार समितीमध्ये शेतकरी भवन नाही तेथे सोयी-सुविधांसह शेतकरी भवन बांधणे, तसेच अस्तित्वातील शेतकरी भवनाची दुरुस्ती करणे यासाठी राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज शेतकरी भवन योजना राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

राज्यातील कृषी उत्पन्न बाजार समितीमध्ये खालीलप्रमाणे “राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज शेतकरी भवन” ही नवीन योजना राबविण्यास या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे.

१) योजनेचे नाव- “राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज शेतकरी भवन योजना”.

२) योजनेचा उद्देश :-

कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांमध्ये शेतमालाच्या विक्रीसाठी येणाऱ्या शेतकऱ्यांना तसेच, इतर बाजार घटकांना बाजार समित्यांच्या आवारात निवासाची सोय करून देणे. तसेच, सदर निवासाच्या ठिकाणी शेतीशी निगडित सर्व साहित्य व इतर बहुआयामी सेवा सुविधा उपलब्ध करून देणे.

३) योजनेसाठी लाभार्थी:- राज्यातील सर्व कृषी उत्पन्न बाजार समित्या (खाजगी बाजार समित्या वगळून) लाभार्थी असतील.

४) योजनेचे स्वरूप:-

अ) नवीन शेतकरी भवन बांधणे:- राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज शेतकरी भवन योजने अंतर्गत ज्या कृषी उत्पन्न बाजार समितीमध्ये शेतकरी भवन अस्तित्वात नाही, तेथे खालीलप्रमाणे निश्चित केलेल्या मॉडेलनुसार नवीन शेतकरी भवन बांधण्यात यावे. (मॉडेलचा नकाशा सोबत जोडला आहे.

तपशील	मॉडेल
तळ मजला	बहुउद्देशीय हॉल+शॉप ३
पहिला मजला	४ रुम -प्रत्येकी ४ बेड व २ रुम- प्रत्येकी २ बेड या प्रमाणे एकूण २० बेड
बांधकाम क्षेत्रफळ	५१६३.०८ चौ. फूट
आवश्यक जमीन	४५३६.२० चौ. फूट
अंदाजित खर्च	रु.१,५२,९१,९७०/-

ब) अस्तित्वातील शेतकरी भवनाची दुरुस्ती करणे- राज्यातील ज्या बाजार समित्यांमध्ये शेतकरी भवन अस्तित्वात आहे. तथापि, सुस्थितीत नाही, अशा शेतकरी भवनाची दुरुस्ती संबंधित कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांना या योजनेअंतर्गत करता येईल.

क) ज्या कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांमध्ये अस्तित्वात असलेले शेतकरी भवन जुने व जीर्ण झाले असल्यास व ते दुरुस्ती करण्यायोग्य नसेल, तर अशा प्रकरणी पणन मंडळाच्या पॅनेलवरील आर्किटेक्ट कडून सदर शेतकरी भवनाची प्रत्यक्ष पाहणी करून, ते दुरुस्तीयोग्य नसल्याचे त्यांनी प्रमाणित केल्यानंतरच अशा कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांना या योजनेअंतर्गत नवीन शेतकरी भवन बांधता येईल. सदर प्रस्तावांचा निधीच्या उपलब्धतेनुसार विचार करण्यात येईल.

५) योजनेसाठी अर्थसहाय्य:-

अ) नवीन शेतकरी भवन बांधणे -

सदर योजनेंतर्गत नवीन शेतकरी भवन बांधण्यासाठी कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांच्या उत्पन्नाच्या वर्गवारीनुसार "अ" आणि "ब" वर्ग बाजार समित्यांना अंदाजित खर्चाच्या ५० टक्के तर "क" आणि "ड" वर्ग बाजार समित्यांना अंदाजित खर्चाच्या ७० टक्के शासन अनुदान देण्यात येईल व उर्वरित निधी संबंधित बाजार समित्यांनी स्वनिधी/कर्ज यातून उभा करणे आवश्यक राहील.

(रक्कम रु.लाखात)

बाजार समितीचा वर्ग	शेतकरी भवन नसलेल्या बाजार समित्यांची संख्या	मॉडेल नुसार अंदाजित खर्च	बाजार समितीच्या खर्चाची टक्केवारी (स्वनिधी+कर्ज)	शासन अनुदान टक्केवारी	प्रति बाजार समिती शासन अनुदान रक्कम
अ	४३	१५२.९१	५० टक्के	५० टक्के	७६.४६
ब	२३	१५२.९१	५० टक्के	५० टक्के	७६.४६
क	१८	१५२.९१	३० टक्के	७० टक्के	१०७.०४
ड	३२	१५२.९१	३० टक्के	७० टक्के	१०७.०४

ब) अस्तित्वातील शेतकरी भवनाची दुरुस्ती:-

राज्यातील ज्या कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांमध्ये शेतकरी भवन अस्तित्वात आहे. तथापि, सुस्थितीत नाही, अशा अस्तित्वातील शेतकरी भवनाच्या दुरुस्तीसाठी येणाऱ्या अंदाजित खर्चाच्या २५ टक्के तथापि, जास्तीत जास्त १५ लाखाच्या मर्यादेत संबंधित कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांना शासनाकडून अनुदान देण्यात येईल.

क) वरीलप्रमाणे नवीन शेतकरी भवन बांधण्यासाठी रु.१०३.९८ कोटी व अस्तित्वातील शेतकरी भवनाच्या दुरुस्तीसाठी रु.२८.५० कोटी याप्रमाणे एकूण १३२.४८ कोटी इतक्या निधीच्या प्रस्तावास या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे.

६) **लाभार्थी निवडीचे निकष :-** सदर योजनेच्या लाभासाठी संबंधित कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांनी खालील निकषांची पूर्तता करणे आवश्यक आहे.

- १) बाजार समितीचे मागील आर्थिक वर्षाचे वैधानिक लेखापरिक्षण झालेले असणे आवश्यक असून, त्यामध्ये गंभीर दोष नसावेत.
- २) बाजार समितीकडे देखरेख शुल्क (Supervision Fee) व महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळाचे कर्ज व अंशदानाची थकबाकी नसावी.
- ३) शेतकरी भवन बांधण्यासाठी बाजार समितीकडे बाजार समितीच्या आवारात स्वतःची जागा असणे आवश्यक राहिल.
- ४) शासनाने निश्चित केलेल्या मॉडेलप्रमाणे नवीन शेतकरी भवन बांधण्यासाठी तसेच शेतकरी भवन दुरुस्तीसाठी येणाऱ्या अंदाजित खर्चापैकी संबंधित बाजार समितीचा स्वनिधी (स्वनिधी/ कर्ज) त्यांच्याकडे उपलब्ध असणे आवश्यक असेल.

७) योजनेची अंमलबजावणी-

- १) पात्र बाजार समितीने शासनाने निश्चित केलेल्या मॉडेलनुसार नवीन शेतकरी भवन बांधकामाचा/ शेतकरी भवन दुरुस्तीचा प्रस्ताव अंदाजपत्रकासह प्रथम महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम, १९६३ मधील कलम १२(१) नुसार मंजूरीसाठी संबंधित जिल्हा उपनिबंधक यांच्यामार्फत पणन संचालनालयास सादर करावा.
- २) ज्या बाजार समित्यांना कर्ज घेण्याची आवश्यकता भासणार आहे, त्या बाजार समित्यांनी कलम ३२(१) अन्वये कर्ज घेण्याचा प्रस्ताव जिल्हा उपनिबंधक यांचेमार्फत पणन संचालनालयाकडे मान्यतेसाठी सादर करावेत. पणन संचालनालयाच्या मान्यतेनंतर, ज्या बँकेकडून/महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळाकडून ते कर्ज घेणार आहेत, त्यांचेकडे प्रस्ताव

- दाखल करून कर्ज मंजूर करून घ्यावे व अनुदानासाठीचा प्रस्ताव जिल्हा उपनिबंधक कार्यालयामार्फत पणन संचालनालयास सादर करावा.
- ३) बाजार समितीच्या अंदाजपत्रकाची छाननी पणन संचालनालयामध्ये कार्यरत असलेल्या सार्वजनिक बांधकाम उपअभियंता (स्थापत्य) यांचेकडून करण्यात येईल.
  - ४) तदनंतर पणन संचालनालयाने परिपूर्ण प्रस्ताव प्रशासकीय मान्यतेसाठी शासनास सादर करावा.
  - ५) संबंधित बाजार समितीच्या नवीन शेतकरी भवन बांधकामाचा/दुरुस्तीच्या प्रकल्पासाठी निविदा प्रक्रिया राबविण्यासाठी पणन मंडळाच्या पॅनेलवरील आर्किटेक्टची नियुक्ती करण्यात यावी.
  - ६) संबंधित बाजार समितीच्या नवीन शेतकरी भवन बांधकामाचा/दुरुस्तीच्या प्रस्तावास शासनाकडून प्रशासकीय मान्यता प्रदान केल्यानंतर, विहित कार्यपद्धतीनुसार निविदा प्रक्रिया राबवून कार्यारंभ आदेश देण्यात यावेत.
  - ७) संबंधित बाजार समितीच्या नवीन शेतकरी भवन बांधकाम/दुरुस्तीच्या कामाचे कार्यारंभ आदेश दिल्यानंतर काम सुरु करण्यासाठी शासन अनुदानाचा पहिल्या टप्प्याचा ५०% निधी वितरीत करण्यात येईल.
  - ८) संबंधित बाजार समितीच्या नवीन शेतकरी भवन बांधकामाचा/दुरुस्तीच्या कामासाठी मंजूर शासन अनुदान ५०% व ५०% याप्रमाणे २ टप्प्यात वितरीत करण्यात येईल.
  - ९) समांतररित्या बाजार समितीने त्यांचा स्वनिधी/कर्ज या माध्यमातून उभारलेला निधी खर्च करावा.
  - १०) जिल्हा उपनिबंधक यांनी स्थळपाहणी करून कामाच्या भौतिक प्रगतीनुसार स्वनिधी/कर्जाची रक्कम व शासन अनुदानाच्या पहिल्या टप्प्याची रक्कम खर्च केल्याची खात्री करून त्याबाबतचा अहवाल पणन संचालनालयास सादर करावा.
  - ११) बांधकामाच्या भौतिक प्रगती अहवालानुसार (Physical Progress Report) व खर्चाचे उपयोगिता प्रमाणपत्र (Utilization Certificate) पणन संचालनालयामार्फत शासनास सादर केल्यानंतर उर्वरित शासन अनुदानाचा दुसऱ्या टप्प्याचा ५०% निधी वितरीत करण्यात येईल.
  - १२) शासन अनुदानाची रक्कम संबंधित बाजार समित्यांच्या खात्यावर जमा करण्यात येईल.
  - १३) शासन अनुदानाचे एकूण खर्चाचे उपयोगिता प्रमाणपत्र पणन संचालनालयामार्फत शासनास सादर करावे.
  - १४) प्रत्येक बाजार समितीच्या नवीन शेतकरी भवन बांधकाम/दुरुस्तीच्या कामास शासन स्तरावरून प्रशासकीय मान्यता प्रदान केल्यानंतर ते काम १ वर्षाच्या आत पूर्ण करणे आवश्यक राहिल.
  - १५) या योजनेची योग्य पद्धतीने अंमलबजावणी करण्यासाठी संबंधित जिल्हा उपनिबंधक हे या योजनेचे नियंत्रक म्हणून कामकाज पाहतील. संबंधित बाजार समितीच्या नवीन शेतकरी भवन बांधकाम/दुरुस्तीचे काम पूर्ण झाल्यानंतर जिल्हा उपनिबंधक यांनी पणन मंडळाच्या पॅनेलवरील आर्किटेक्टमार्फत कामाची प्रत्यक्ष पाहणी करून बांधकाम/दुरुस्तीच्या कामाचे पूर्णत्वाचे प्रमाणपत्र पणन संचालनालयामार्फत शासनास सादर करणे बंधनकारक राहिल.
  - १६) शेतकरी भवन वास्तुची देखभाल दुरुस्ती, दैनंदिन खर्च, मनुष्यबळावरील खर्च, वीज, पाणी देयके इ.वरील आवर्ती खर्च हा संबंधित बाजार समितीने करणे बंधनकारक राहिल. त्यासाठी शासनाकडून कोणतेही अनुदान देण्यात येणार नाही.

- १७) शेतकरी भवन वापरासाठी आकारावयाचे सेवाशुल्क संबंधित बाजार समितीने निश्चित करावे.
- १८) शेतकरी भवन बांधण्याची कार्यवाही पूर्ण झाल्यावर, संबंधित बाजार समित्यांनी शेतकऱ्यांच्या जेवणाच्या सोयीकरीता शिवभोजन थाळी उपलब्ध करून देण्यासाठी संबंधित जिल्हाधिकारी यांच्यामार्फत अन्न व नागरी पुरवठा विभागाकडे शिवभोजन केंद्राची मागणी करावी.
- १९) सदर शिवभोजन केंद्र हे शेतकरी भवनाच्या जवळच असणे आवश्यक राहिल.
- ८) **योजनेचा कालावधी-** सदर योजना सन २०२३-२४ ते २०२५-२६ या तीन आर्थिक वर्षांच्या कालावधीसाठी राबविण्यात येईल.
२. सदर शासन निर्णय नियोजन विभागाच्या अनौ.सं.क्र.२९४/२०२३/का.१४३१, दि.२७.०६.२०२३ व वित्त विभागाच्या अनौ.सं.क्र.४८९/२०२३/व्यय-२, दि.१७.०७.२०२३ अन्वये प्राप्त सहमतीनुसार तसेच मा.मंत्रीमंडळाच्या दि.०७.१२.२०२३ रोजीच्या नागपूर येथील बैठकीत मान्यता दिल्यानुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.
३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३१२१९१२२७५२०१०२ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.
- महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(डॉ.सुप्रिंव सं.धपाटे)
सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई,
- २) मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ३) मा.उप मुख्यमंत्री, (वित्त) महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ४) मा.उप मुख्यमंत्री, (गृह, विधी व न्याय) महाराष्ट्र राज्य यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ५) विरोधी पक्षनेता, विधानसभा/विधान परिषद, विधानभवन मुंबई,
- ६) सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मुंबई,
- ७) सर्व विधानमंडळ सदस्य, विधान भवन, मुंबई,
- ८) मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई,
- ९) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, वित्त विभाग/नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १०) अपर मुख्य सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ११) सचिव, अन्न नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १२) सर्व अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव मंत्रालय, मुंबई,
- १३) सर्व विभागीय आयुक्त,
- १४) सर्व जिल्हाधिकारी,
- १५) पणन संचालक, पणन संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
- १६) कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषी पणन मंडळ पुणे,
- १७) महालेखापाल, महाराष्ट्र राज्य -१ (लेखा व अनुज्ञेयता/लेखापरिक्षा) मुंबई.

१८) महालेखापाल, महाराष्ट्र राज्य -२ (लेखा व अनुज्ञेयता/लेखापरिक्षा) नागपूर.

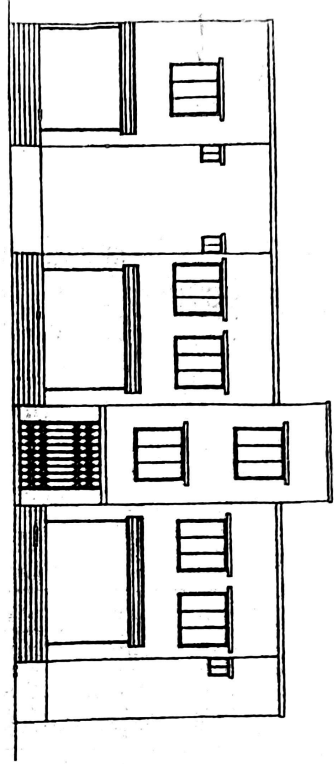
१९) निवासी लेखापरिक्षा अधिकारी, मुंबई.

२०) अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई.

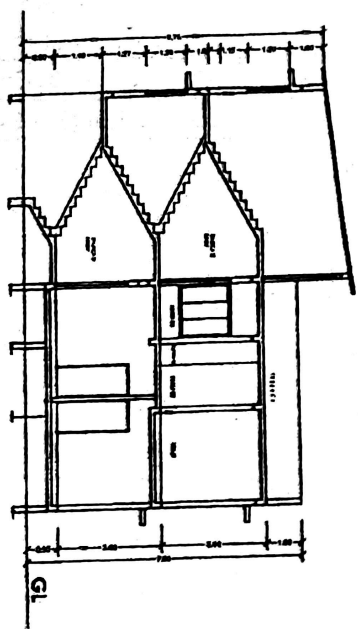
२१) निवडनस्ती/(२१-स)

26

शेकरी - मंडल नंका १११

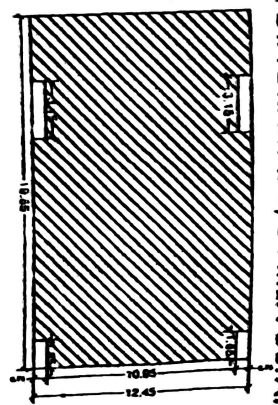

ELEVATION

SECTION X-X

AREA DIAGRAM & B/U AREA DETAILS

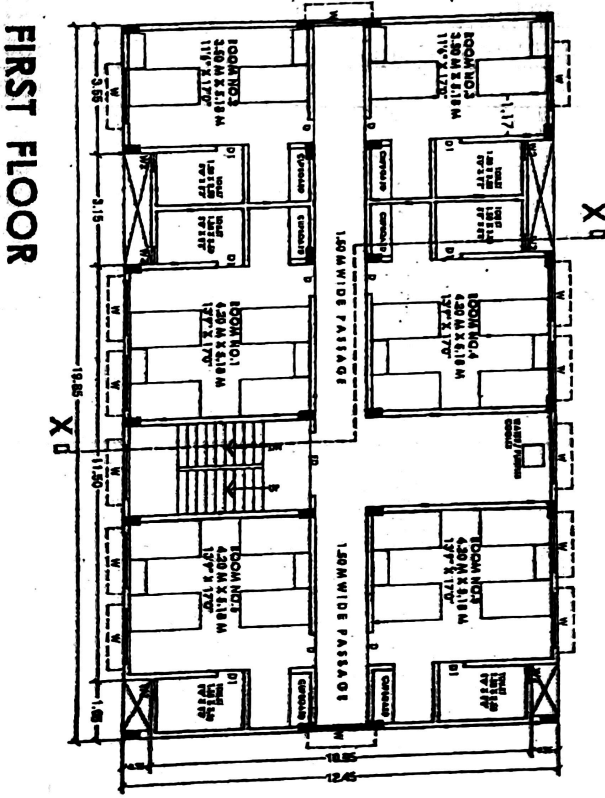
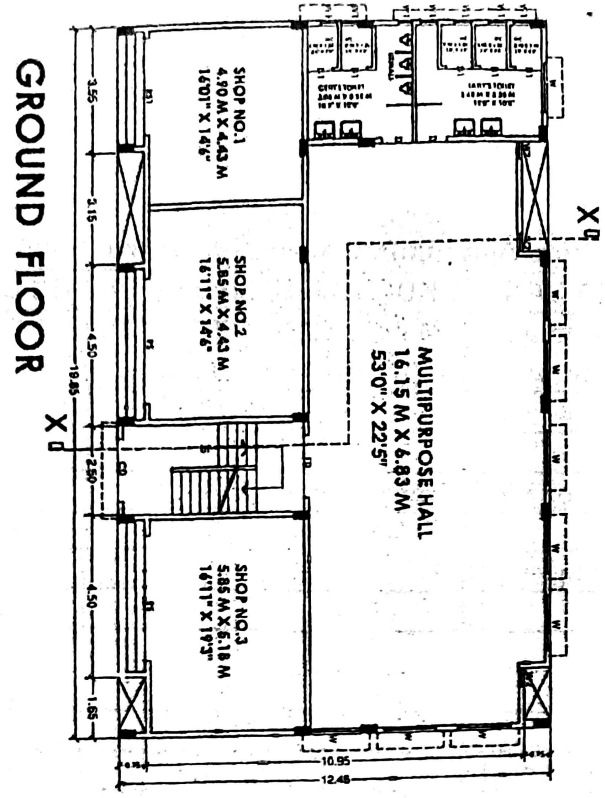

1) GROUND FLOOR AREA

- (A) BLOCK AREA = $19.85 \times 12.45 = 247.13 \text{ SQ.M.}$
- (B) DEDUCT (a) $24.15 \times 0.75 = (-) 4.73 \text{ SQ.M.}$
- (C) DEDUCT (b) $24.15 \times 0.75 = (-) 2.48 \text{ SQ.M.}$
- (D) NET BUILT-UP AREA = 239.92 SQ.M.

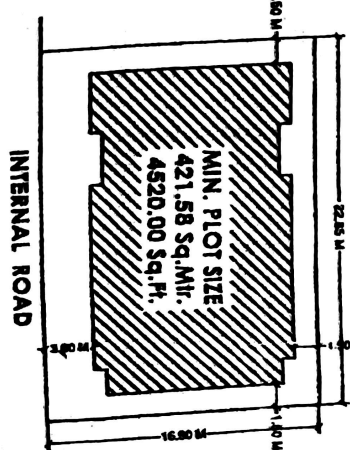
2) FIRST FLOOR AREA

- (A) BLOCK AREA = $19.45 \times 12.45 = 242.13 \text{ SQ.M.}$
- (B) DEDUCT (a) $24.15 \times 0.75 = (-) 4.73 \text{ SQ.M.}$
- (C) DEDUCT (b) $24.15 \times 0.75 = (-) 2.48 \text{ SQ.M.}$
- (D) NET BUILT-UP AREA = 234.92 SQ.M.
- 3) TOTAL BUILT-UP AREA (1+2) = 474.84 SQ.M.
- 4) LAND REQUIRED WITH 3 M MARGIN AROUND THE BUILDING = $22.85 \text{ M} \times 18.45 \text{ M}$
- = 421.58 SQ.M.
- = 4536.20 SQ.FT.

FIRST FLOOR

GROUND FLOOR

INTERNAL ROAD

SCHEDULE OF OPENINGS

- CD - $1.75 \times 2.40 \text{ M.}$ - COLLAPSIBLE DOOR
- RS - $1.80 \times 2.40 \text{ M.}$ - ROLLING SHUTTER
- FD - $1.50 \times 2.40 \text{ M.}$ - T.W. FOLDING DOOR
- D - $1.00 \times 2.40 \text{ M.}$ - T.W. FRAME & FLUSH DOOR
- D1 - $0.80 \times 2.10 \text{ M.}$ - GRANITE FRAME & SOUND PVC SHUTTER
- W - $1.80 \times 1.80 \text{ M.}$ - AL. SLIDING WINDOW - 3 TRACK
- W1 - $0.48 \times 0.60 \text{ AL.}$ LOUVERED WINDOW

TENTATIVE LAYOUT FOR RASHTRASANTUKDOJI MAHARAJ
SHEKARI BHAVAN (FOR 20 FARMERS)
FOR APMCS IN MAHARASHTRA